

УДК 159.923.37:111.852

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-5\(57\)-1449-1456](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-5(57)-1449-1456)

Желанова Вікторія Вячеславівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Київського університету імені Бориса Грінченка, <http://orcid.org/0000-0001-9467-1080>

ЕСТЕТИЧНА СВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА

Анотація. Актуальність поданої статті зумовлена цивілізаційним поступом суспільства, в якому синтезуються соціально-економічні, виробничі, культуротворчі процеси у напрямі зміцнення ролі особистості, здатної виявляти естетичне ставлення до навколишньої дійсності. До того ж розвинутість складових естетичної свідомості будуть суттєвими у процесі післявоєнного відновлення країни. У статті визначено поняття «свідомість» як вищу форму психічного відбиття дійсності, що виражається у здатності усвідомлювати себе, свої думки, емоції та навколишній світ, що відноситься до когнітивної сфери особистості, оскільки вона виконує функції пізнання; синтезує всі когнітивні процеси (сприйняття, пам'ять, увага, мислення, уява). Презентовано естетичну свідомість як складову свідомості особистості, що пов'язана з відбиттям й освоєнням світу за законами краси; її об'єктом є природна і соціальна реальність, що засвоюється через соціально-культурний досвід людства; суб'єктом – суспільство, представлене конкретними індивідами та соціальними групами. Розкрито багатофункціональність естетичної свідомості, що є суттєвою детермінантою реалізації різних сфер життєдіяльності по законам краси, а саме: оцінно-інтерпретаційній, комунікаційно-ціннісній, освітньо-пізнавальній, науково-пошуковій, креативно-інноваційній, продуктивно-виробничій та самоорганізаційній. Представлено рівні естетичної свідомості (масовий повсякденний, спеціалізована естетична свідомість, чуттєво-емпіричний, раціональний, теоретичний). Виокремлено типи естетичної свідомості (споживчий, творчий).

Проаналізовано структуру естетичної свідомості, що містить естетичне почуття, як довготривалі психічні стани, що реалізуються в осягненні краси природи, праці, звуків, рухів, гармонії барв і форм; естетичні потреби, як життєстверджувальний, гармонізуючий, соціалізуючий та гуманізуючий порядок, що формується в суспільстві; естетичні переживання, як концентрацію на прекрасному; естетичний ідеал, як головний естетично-ціннісний орієнтир; естетичний смак, що уможливорює розуміння та оцінювання прекрасного і потворного, трагічного і комічного в житті і в мистецтві.

Ключові слова: свідомість, естетична свідомість, естетичні почуття, естетичні потреби; естетичні переживання; естетичний ідеал; естетичний смак.

Zhelanova Viktoriia Viacheslavivna Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Professor of Department of Education, Psychological and Pedagogical Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, <http://orcid.org/0000-0001-9467-1080>

AESTHETIC CONSCIOUSNESS OF PERSONALITY: ESSENCE AND STRUCTURE

Abstract. The relevance of the presented article is due to the civilizational progress of society, in which socio-economic, production, and cultural processes are synthesized in the direction of strengthening the role of the individual, capable of expressing an aesthetic attitude to the surrounding reality. In addition, the components of aesthetic consciousness will be essential in the process of the country's post-war reconstruction. The article defines the concept of "consciousness" as the highest form of mental reflection of reality, expressed in the ability to be aware of oneself, one's thoughts, emotions, and the world around us, which refers to the cognitive sphere of the personality, since it performs the functions of cognition; synthesizes all cognitive processes (perception, memory, attention, thinking, imagination). Aesthetic consciousness is presented as a component of the consciousness of the individual, which is associated with the reflection and development of the world according to the laws of beauty; its object is natural and social reality, which is assimilated through the socio-cultural experience of humanity; the subject is society, represented by specific individuals and social groups. The multifunctionality of aesthetic consciousness is revealed, which is a significant determinant of the implementation of various spheres of life according to the laws of beauty, namely: evaluative and interpretative, communication and value, educational and cognitive, scientific and research, creative and innovative, productive and productive, and self-organizing. The levels of aesthetic consciousness are presented (mass every day, specialized aesthetic consciousness, sensory-empirical, rational, theoretical). Types of aesthetic consciousness (consumer, creative) are distinguished. The structure of aesthetic consciousness, which contains aesthetic feeling, as long-term mental states, realized in the comprehension of the beauty of nature, work, sounds, movements, harmony of colors and forms, is analyzed; aesthetic needs, as a life-affirming, harmonizing, socializing and humanizing order that is formed in society; aesthetic experiences, as a concentration on the beautiful; aesthetic ideal, as the main aesthetic-valuable reference point; aesthetic taste, which makes it possible to understand and evaluate the beautiful and the ugly, the tragic and the comic in life and in art.

Keywords: consciousness, aesthetic consciousness, aesthetic feelings, aesthetic needs; aesthetic experiences; aesthetic ideal; aesthetic taste.

Постановка проблеми. Виклики сьогодення, пов'язані зі складною політичною ситуацією в нашій країні, змінюють пріоритети у свідомості людей. Найбільш значущими стають безпека й виживання в складних умовах. При

цьому життя по законам прекрасного переміщується на остаточні позиції в ієрархії потреб особистості, що породжує її певну деструкцію. Варто також зауважити, що складові естетичної свідомості будуть суттєвими у процесі післявоєнного відновлення. Отже зазначені об'єктивні обставини загострюють проблему збереження й розвитку естетичної свідомості особистості.

У сучасному науковому дискурсі виділяється кілька векторів суспільного поступу, а саме:

1) прагматичний, з домінуванням фінансових, економічних, виробничих, комерційних інтересів;

2) гуманітарний, де головним є реалізація принципу людиноцентризму у всіх сферах суспільства;

3) цивілізаційний, в якому пропорційно корелюються соціально- економічні, виробничі, культуротворчі процеси у напрямі зміцнення ролі особистості, здатної виявляти естетичне ставлення до навколишньої дійсності.

Відтак естетична свідомість набуває ваги саме у контексті цивілізаційного поступу суспільства.

Отже зазначені об'єктивні обставини актуалізують необхідність й доцільність дослідження аспекту сутності та структури естетичної свідомості особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема естетичної свідомості особистості розглядається у працях Л. Газнюк, Л. Левчук, М. Федь. Розвиток естетичної свідомості як компоненту естетичної культури майбутніх дизайнерів представлено в дослідженнях Є. Антонович, Л. Оршанського, В. Томашевського. Естетичну свідомість як умову організації життєдіяльності за законами краси розкрито у студії В. Бутенка, Н. Бутенко. Кореляцію естетичної свідомості та емпатії досліджено О. Костюк. Художньо-естетичну свідомість презентовано у праці Н. Назаренко. Психолого-педагогічні аспекти формування естетичної свідомості майбутніх дизайнерів представлено у студіях О. Костюк. Проте при такій достатньо широкій дослідженості певних питань естетичної культури й естетичної свідомості, а також різних напрямів естетичного виховання, проблема цілісного подання сутності й структури естетичної свідомості особистості представлена в науковому дискурсі лише аспектно.

Мета статті полягає у визначенні сутності та структури естетичної свідомості особистості.

Виклад основного матеріалу. Поняття «свідомість» стосується психічних явищ «вищого рівня». У дослідженнях С. Кучеренко свідомість трактується як «ідеальна форма відображення, відтворення та породження дійсності» [1].

На думку Л. Терлецької, свідомість є своєрідною моделлю віддзеркалення «буття за допомогою об'єктивованого у слові, суспільно виробленого знання, є і способом регулювання поведінки, діяльності, вчинків людей, який виявляється у цілеспрямованому характері дій – у можливості передбачити результат своєї дії як усвідомлену мету та спланувати самі дії відповідно до неї» [2, с. 40].

Відтак *свідомість* є вищою формою психічного відбиття дійсності, що виражається у здатності усвідомлювати себе, свої думки, емоції та навколишній світ. Варто відзначити, що свідомість відноситься до когнітивної сфери особистості, оскільки вона виконує функції пізнання; синтезує всі когнітивні процеси (сприйняття, пам'ять, увага, мислення, уява). *Естетична свідомість* є складовою свідомості особистості, що пов'язана з відбиттям й освоєнням світу за законами краси.

О. Костюк вважає, що *об'єктом* естетичної свідомості є природна і соціальна реальність, що засвоюється через соціально-культурний досвід людства.

Суб'єктом естетичної свідомості є суспільство, представлене конкретними індивідами та соціальними групами. Отже, специфіка естетичної свідомості визначається саме її об'єктом і суб'єктом, а також характером естетичних відносин і взаємодій між ними [3]. Науковиця вважає, що естетична свідомість є комплексом почуттів, уявлень, поглядів і ідей.

Відтак, естетична свідомість відбиває навколишній світ не тільки на основі когнітивних процесів, а й ґрунтуючись на афективній сфері особистості, що пов'язана з інтуїтивними, несвідомими процесами, що супроводжується виникненням складних переживань, пов'язаних із почуттями піднесеного, прекрасного, трагічного та комічного. Тобто унікальність естетичної свідомості полягає в тому, що вона має емоційно-чуттєву природу.

Варто відзначити *багатофункціональність естетичної свідомості*. На думку В. Бутенка, естетична свідомість спонукає особистість бути більш розвиненою, досконалою, виразною у таких контекстах:

- фізичному (ставлення до фізичного здоров'я, розвитку фізичних якостей, дотримання здорового харчування, що забезпечують важливі аспекти здорового способу життя й досягнення фізичної краси);
- психологічному (якісні прояви психологічної культури особистості, що можливі лише у людини, наділеної почуттям прекрасного);
- духовному (звернення до системи моральних, політичних, релігійних, наукових та правових цінностей, освоєння яких, у їх діалектичних зв'язках, можливе за умови розвинутої естетичної свідомості);
- творчому (естетичні почуття, смаки, потреби та ідеали людини уможливають творче осмислення художніх цінностей) розвитку.

Естетична свідомість є суттєвою детермінантою реалізації різних сфер життєдіяльності по законам краси, а саме: оцінно-інтерпретаційній, комунікаційно-ціннісній, освітньо-пізнавальній, науково-пошуковій, креативно-інноваційній, продуктивно-виробничій та самоорганізаційній [4].

Естетична свідомість, маючи споглядальний характер, є індикатором загальнолюдських цінностей явищ світу, оскільки, тобто є вільною від утилітарних потреб і, спроможна акумулювати найбільш суттєві соціальні й культурні смисли.

У сучасному науковому дискурсі виокремлюються такі *рівні естетичної свідомості*:

- масовий повсякденний естетичний рівень, що базується на узагальненому емпіричному досвіді й містить естетичні переживання і почуття;
- спеціалізована естетична свідомість: 1) люди, що займаються художньою творчістю; 2) фахівці у сфері мистецтва та естетики.
- чуттєво-емпіричний рівень, що передбачає формування естетичних споглядань, сприйняття та уяви;
- раціональний рівень, що включає естетичні судження, цінності, погляди та ідеали;
- теоретичний рівень, що спирається на раціональне відображення дійсності та оперує категоріями естетики [3].

Відомі такі *типи естетичної свідомості*, як-от:

- 1) споживчий тип естетичної свідомості, що характеризується розумінням законів краси, проте не передбачає створення художніх творів;
- 2) творчий тип естетичної свідомості, що уможлиблює не тільки здатність розуміти красу і творити згідно з її законами, а й створювати художні твори [3].

Відтак, *естетична свідомість* є формою суспільної та індивідуальної свідомості, що відбиває ставлення людини до дійсності у площині прекрасного, потворного, підвищеного чи комічного.

Естетична свідомість має складну структуру, що на думку низки науковців (О. Костюк, Н. Назаренко, М. Федорова) містить: естетичні почуття; естетичні потреби; естетичні переживання; естетичний ідеал; естетичний смак.

Основою *структури естетичної свідомості* є естетичне почуття, що пов'язано з її чуттєвою природою. У психології почуття тлумачаться як «специфічно людські, узагальнені переживання ставлення до потреб, задоволення або незадоволення яких зумовлює позитивні або негативні емоції – радість, любов, гордість, сум, гнів, сором тощо» [5]. При цьому почуттям характерна полярність, стеничність й астеничність.

Естетичне почуття сприяють появленню у свідомості людини естетичних уявлень й естетичних вражень про предмет сприйняття його образу й оцінювання. Отже *естетичні почуття* – це довготривалі психічні стани, що реалізуються в осягненні краси природи, праці, звуків, рухів, гармонії барв і форм. На думку М. Федорової, вищий рівень розвитку естетичних почуттів виявляється в почуттях прекрасного, піднесеного, гармонійного, досконалого [6]. Далі деталізуємо цю позицію.

Почуття прекрасного є найвищою естетичною цінністю, що пов'язується з уявленнями людини про досконалість життя. Естетичний контекст прекрасного відбивається у законах краси (симетрії, міри, гармонії, ритму); має конкретно-історичну детермінацію; залежить від індивідуальної культури особистості.

Почуття піднесеного, як естетична категорія відбиває сукупність природних, соціальних та художніх явищ, що є винятковими за своїми кількісно-

якісними характеристиками, завдяки чому вони виступають як джерело глибокого естетичного переживання [7]. Піднесене являє собою перевищення міри, що вражає людську свідомість силою або масштабом свого прояву.

Почуття гармонії тлумачиться суголосно таким спорідненим естетичним поняттям, як: правильність, симетрія, закономірність. Гармонія – це певний тип міри, де якісні протилежності перебувають в єдності і цілості [8].

Почуття досконалого ототожнюється у працях давньогрецьких філософів та у східних культурах із естетичним. Досконале залишається основною естетичною категорією: прекрасне, піднесене втрачає свій сенс, якщо віддаляються від досконалості [6].

Естетичну потреба, як компонент естетичної свідомості, тлумачиться як об'єктивний взаємозв'язок людини із середовищем, в результаті якого виникає необхідність у створенні, збереженні, засвоєнні та поширенні естетичних емоцій, індивідуальних та соціальних почуттів, поглядів, знань, цінностей, ідеалів та їх об'єктивації у людській діяльності [3]. Естетична потреба є рушійною силою розвитку свідомості та діяльності особистості у прагненні перетворювати світ. Сучасний рівень естетики дозволяє вважати естетичну потребу специфічним духовним явищем, що виникає і формується в людському суспільстві як життєстверджувальний, гармонізуючий, соціалізуючий та гуманізуючий порядок.

Естетичне переживання у контексті естетичної свідомості полягає у концентрації на прекрасному, у процесі якої приглушуються негативні впливи. Естетичне переживання стимулює виникнення почуття симпатії, доброзичливості, що сприяє розвитку гуманності та здатності до органічних взаємин з іншими людьми в суспільстві.

Найвищою формою й складовою естетичної свідомості є *естетичний ідеал* як чуттєвий образ досконалості. Він є пріоритетною естетичною цінністю, як орієнтиру у естетично-художньому освоєнні дійсності. Естетичний ідеал є взірцем для оцінки впливу естетичних продуктів на життєдіяльність людини; вищим критерієм естетичної оцінки історичної дійсності і людини, що синтезує цілісність, творчість і досконалість. Його можна визначити як мету та вектор естетичної діяльності людини на засадах позитивного і досконалого, прекрасного та піднесеного.

До складових естетичної свідомості відноситься й *естетичний смак*, що полягає не лише в естетичній оцінці предметів і явищ, а й сприяє формуванню ціннісних орієнтирів особистості. На думку Л. Левчук, В. Панченко, О. Оніщенко, Д. Кучерюк, естетичний смак «не зводиться до здатності естетичного оцінювання, оскільки не зупиняється на самій оцінці, а завершується присвоєнням або запереченням культурної естетичної цінності» [9, с.62]. Отже, естетичний смак базується на розвиненій чуттєвості та на інтелектуальних здібностях особистості, що й відбивається в розповсюдженому визначенні І. Канта – «судження смаку». Естетичний смак інтегрує естетичне почуття та ідеал й передбачає індивідуальний відбір.

Варто уточнити, що естетичний смак не є вродженим. Він формується в процесі виховання та навчання і є соціальною та духовною якістю.

Висновок. Таким чином, свідомість є вищою формою психічного відбиття дійсності, що виражається у здатності людини усвідомлювати себе, свої думки, емоції та навколишній світ й відноситься до когнітивної сфери особистості. Естетична свідомість є складовою свідомості особистості, що пов'язана з відбиттям й освоєнням світу за законами краси. Її об'єктом є природна і соціальна реальність, що засвоюється через соціально-культурний досвід людства; суб'єктом – суспільство, представлене конкретними індивідами та соціальними групами. Естетична свідомість є багатофункціональною. Вона є суттєвою детермінантою реалізації різних сфер життєдіяльності по законам краси, а саме: оцінно-інтерпретаційній, комунікаційно-ціннісній, освітньо-пізнавальній, науково-пошуковій, креативно-інноваційній, продуктивно-виробничій та самоорганізаційній. Рівнями естетичної свідомості є такі, як-от: масовий повсякденний, спеціалізована естетична свідомість, чуттєво-емпіричний, раціональний, теоретичний. Типами естетичної свідомості є споживчий та творчий.

Структура естетичної свідомості містить естетичне почуття, як довготривалі психічні стани, що реалізуються в осягненні краси природи, праці, звуків, рухів, гармонії барв і форм; естетичні потреби, як життєстверджувальний, гармонізуючий, соціалізуючий та гуманізуючий порядок, що формується в суспільстві; естетичні переживання, як концентрація на прекрасному; естетичний ідеал, як головний естетично-ціннісний орієнтир; естетичний смак, що уможливорює розуміння та оцінювання прекрасного і потворного, трагічного і комічного в житті і в мистецтві.

Подальшого студювання потребує питання обґрунтування й розробки критеріальної бази та діагностичного інструментарію визначення рівня сформованості естетичної свідомості особистості.

Література

1. Кучеренко С. Методологічні підходи до вивчення самосвідомості особистості підлітків та юнаків. *Психологія і суспільство*. 2009. № 1 (35). С. 134–151.
2. Терлецька Л.Г. Психічне здоров'я особистості. Технологія самоаналізу. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 150 с.
3. Костюк О.П., Кардашов В.М. Естетична свідомість. Дизайн реклами. Полтава : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024. 135 с.
4. Бутенко В., Бутенко Н. Естетична свідомість як умова організації життєдіяльності особистості за законами краси. *Молодь і ринок*. 2020. № 3/182. С. 23–30.
5. Загальна психологія: підручник / за загальною редакцією академіка С.Д. Максименка. Том 2. Київ: Видавництво Людмила, 2025. 456 с.
6. Федорова М.А. Особливості формування естетичних почуттів у дітей молодшого шкільного віку. Нові технології навчання. Науково-методичний збірник. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ-Вінниця, 2011. Вип. 67. Частина I. С. 158–162.

7. Естетика: навч. посібник / М.П. Колесніков, О.В. Колеснікова, В.О. Лозовий та ін.; За ред. В.О. Лозового. К.: Юрінком Інтер, 2003. 208 с.
8. Естетика: навч. посібник / Т. Аболіна, В. Єфименко, О. Лінчук та ін. К.: Либідь, 1992. 328 с.
9. Левчук Л. Т., Панченко В. І., Оніщенко О. І., Кучерюк, Д. Ю. Естетика: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 435 с.

References

1. Kucherenko, S. (2009). Metodolohichni pidkhody do vuvchennia samosvidomosti osobystosti pidlitkiv ta yunakiv [Methodological approaches to the study of the self-awareness of adolescents and young men]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and Society*, 1 (35), 134–151 [in Ukrainian].
2. Terletska, L.H. (2003). Psykhichne zdorov'ia osobystosti. Tekhnolohiia samoanalizu [Mental health of the individual. Technology of self-analysis]. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].
3. Kostiuk, O.P., Kardashov, V.M. (2024). Estetychna svidomist. Dyvain reklamy [Aesthetic consciousness. Advertising design]. Poltava : DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
4. Butenko, V., Butenko, N. (2020). Estetychna svidomist yak umova orhanizatsii zhyttiediialnosti osobystosti za zakonamy krasy [Aesthetic consciousness as a condition for organizing the life of the individual according to the laws of beauty]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 3/182, 23–30 [in Ukrainian].
5. Maksymenko, S.D. (2025). Zahalna psykhologhiia: pidruchnyk [General psychology: textbook]. Tom 2. Kyiv: Vydavnytstvo Liudmyla [in Ukrainian].
6. Fedorova, M.A. (2011). Osoblyvosti formuvannia estetychnykh pochuttiv u ditei molodshoho shkilnoho viku. Novi tekhnolohii navchannia. Naukovo-metodychnyi zbirnyk. Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity Ministerstvo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Akademiia mizhnarodnoho spivrobitnytstva z kreatyvnoi pedahohiky [Peculiarities of the formation of aesthetic feelings in children of primary school age. New teaching technologies. Scientific and methodological collection. Institute of innovative technologies and educational content Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine, Academy of international cooperation in creative pedagogy]. Kyiv-Vinnytsia, 2011, 158–162 [in Ukrainian].
7. Kolesnikov, M.P., Kolesnikova, O.V., Lozovyi, V.O. (2003). Estetyka: navch. Posibnyk [Aesthetics: teaching manual]. K.: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
8. Abolina, T., Yefymenko, V., Linchuk, O. (1992). Estetyka: Navch. Posibnyk [Aesthetics: Textbook]. K.: Lybid [in Ukrainian].
9. Levchuk, L. T., Panchenko, V. I., Onishchenko, O. I., Kucheriuk, D. Yu. (2010). Estetyka: pidruchnyk [Aesthetics: a textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [Kyiv: Center for Educational Literature] [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

